

and cultural competence. Methodological recommendations have been given as to the ways of working with the texts and illustrations in the Bukvar (alphabet book), which would encourage upbringing of respect for the state and national symbols, mother tongue, customs and nature.

Key words: *lingual personality, the Ukrainian language, social and cultural competence, patriotic education.*

УДК 811.161.2 : 37.02

Валентина Вітюк (Луцьк)

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті подано авторське бачення реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках української мови у початкових класах, визначено основні шляхи формування соціокультурної компетентності молодших школярів, представлено текстовий матеріал соціокультурної тематики та інноваційні комунікативні завдання до його опрацювання.

Ключові слова: *соціокультурна змістова лінія, соціокультурна компетенція, соціокультурна компетентність, країнознавча, лінгвокраїнознавча, соціолінгвістична компетенція.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Модернізація початкової освіти, впровадження Державного стандарту початкової загальної освіти, нових програм для загальноосвітніх навчальних закладів (1-4 класи) зумовлюють потребу в оновленні освітнього змісту, структури, форм і методів навчання. Сьогодні навчання української мови у початковій школі має бути спрямоване на «формування соціокультурної компетентності, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання» [2, 3].

В останні роки посилюється увага науковців, лінгводидактів, вчителів до проблеми формування соціокультурної компетентності як одного із важливих показників готовності учнів до ефективної комунікації та як одного із необхідних чинників формування духовної культури особистості. Оскільки досконале володіння українською мовою є вагомим умовою входження в соціум, визначення свого місця в ньому, розкриття потенційних можливостей особистості, то для успішного міжкультурного спілкування недостатньо лише засвоїти мовну систему і набути

мовленнєвих умінь і навичок, необхідно навчитися користуватися мовою відповідно до умов соціокультурного середовища носіїв цієї мови, норм та способу життя, кодексу поведінки та загальноприйнятих форм дійсності.

Аналіз досліджень із проблеми. Питання країнознавчого, лінгвокраїнознавчого й соціолінгвістичного аспектів навчання мови, змісту комунікативної компетентності висвітлюються у працях лінгвістів, лінгводидактів у контексті вивчення іноземної мови (Є. Верещагін, Н. Гез, О. Леонтьєв, В. Редько, В. Сафонова). Окремі статті присвячено проблемам реалізації соціокультурної змістової лінії в підручниках з української мови для основної школи (Л. Скуратівський). У зв'язку з цим є необхідність розроблення технологій реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках української мови початкової школи з метою формування соціокультурної компетентності молодших школярів.

Мета і завдання статті. Спостереження за навчальним процесом, аналіз рівня оволодіння учнями початкової школи комунікативними вміннями й навичками дозволили зробити висновок про те, що проблема прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому є актуальною та потребує подальшого вирішення. З огляду на це ми задалися метою: визначити основні шляхи реалізації соціокультурного підходу до вивчення української мови у початковій школі, розглянути інноваційні види завдань для роботи з текстом соціокультурної тематики як один із ефективних шляхів формування соціокультурної компетентності учнів.

Вклад основного матеріалу. Соціокультурна змістова лінія полягає у вивченні української мови не ізольовано, а в контексті представленої нею культури, адже культура кожного народу закодована в його мові. Саме через мову відбувається пізнання народу, його культури, ментальності, способу життя, здійснюється обмін духовними цінностями, тобто завдяки мові людина пізнає світ, здобуває освіту, орієнтується в інформаційному просторі. Соціокультурна змістова лінія ґрунтується на позиції, що мова і культура постають у тісному взаємозв'язку, а учень як член суспільства – це з одного боку основний носій мови, а з іншого – культури суспільства, тобто це творець культури і одночасно користувач культури. З огляду на це можна стверджувати, що рідна мова виконує такі соціальні функції: 1) є засобом розвитку особистості як передумови розвитку народу; 2) використовується як засіб пізнання і комунікації. Тому сьогодні учитель-словесник повинен навчити учнів початкової школи сприймати українську мову не як суто теоретико-граматичний комплекс, а як інтегровану систему, що накопичувалась і видобувалась

століттями у взаємозв'язку з історією, етнографією, фольклором, традиціями тощо. У зв'язку з цим вагомим значенням набуває соціокультурний аспект навчання мови, змістове наповнення якого здійснюється на основі накопичення, відбору і поширення соціокультурних відомостей. Крім того, учитель-словесник початкової школи повинен враховувати потреби, мотивації, можливості учнів, намагаючись відповісти на питання: Що необхідно учням для того, щоб бути здатними використовувати мову для досягнення поставленої мети, для самореалізації особистості, її соціального становлення у сучасному суспільстві?

Призначення соціокультурної змістової лінії полягає у визначенні соціокультурної компетенції та формуванні соціокультурної компетентності учнів початкової школи. **Соціокультурна компетенція** – це сукупність знань, умінь, навичок і здібностей особистості, які надають можливість спілкуватися українською мовою в різних ситуаціях відповідно до норм мовлення і поведінки, а також традицій культури. Соціокультурна компетенція учнів спрямована на розвиток світогляду школярів та їхню підготовку до сприйняття себе як носія національних цінностей; на усвідомлення власних обов'язків як члена суспільства і відповідальності за майбутнє своєї країни; знання культурних норм поведінки українського суспільства, загальноприйнятих форм самовираження і використання їх під час спілкування; розвиток умінь використовувати здобуті соціокультурні знання, уміння і навички відповідно до ситуацій спілкування і т. ін.

На думку В. Сафонові, структура соціокультурної компетенції як цілісної системи взаємопов'язаних компонентів поєднує країнознавчу, лінгвокраїнознавчу і соціолінгвістичну компетенцію.

Країнознавча компетенція – це здатність особистості усвідомлювати знання про народ – носія мови, про культуру країни, про основні факти державного устрою, про історію, географію, економіку, літературу, мистецтво, особливості побуту, традицій, звичаїв тощо.

Лінгвокраїнознавча компетенція пов'язана зі знаннями особливостей мовленнєвої і немовленнєвої поведінки, які є важливими для спілкування, і вмінням поводити себе відповідно до цих знань: а) загальна інформованість (про умови й особливості повсякденного життя, міжособистісні стосунки, суспільні цінності тощо); б) соціальні умовності (початок і завершення бесіди, привітання, вибачення, жести); в) соціальні звичаї (візити, їжа, напої, запрошення).

Соціолінгвістична компетенція пов'язана з використанням мови (з правилами ввічливості, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, соціальними групами), зі здатності обирати й використовувати мовні форми і засоби, адекватні меті та ситуації спілкування [3, 48].

Суть **соціокультурної компетентності** полягає у здатності особистості сприймати, аналізувати, оцінювати прочитані чи почуті українські тексти, висловлювання про Батьківщину, родину, історію рідного краю, народні звичаї і традиції, мистецтво, національні свята, рослинний і тваринний світ України, загальнолюдські цінності тощо і добирати та використовувати ті з них, які необхідні для досягнення певної комунікативної мети.

Аналіз лінгводидактичної літератури, вивчення думок науковців дає змогу визначити основні шляхи формування соціокультурної компетентності учнів молодших класів:

1) проведення інтегрованих уроків (українська мова – читання, народознавство, природознавство, образотворче мистецтво, музика тощо);

2) використання на уроках рідної мови традиційних і пошук нових форм, методів і прийомів, які найкраще сприятимуть розвитку креативних умінь і творчих навичок учнів, їхньому прагненню до пізнання наукових істин, навколишнього світу, активізації інтелектуальної діяльності під час розв'язання теоретичних і практичних лінгвістичних завдань. На уроках української мови слід успішно застосовувати спостереження над мовою тексту соціокультурної тематики, запитання та завдання, які потребують залучення матеріалу з різних навчальних предметів, виконання системи вправ, роботу з підручником, впровадження інноваційних форм і методів навчання і т. ін.);

3) використання на уроках української мови доцільно відібраного дидактичного матеріалу соціокультурної тематики.

Основним дидактичним матеріалом для формування соціокультурної компетентності учнів початкової школи є тексти, які повинні відповідати таким критеріям:

1) змістовність, інформативність – наповненість тексту відомостями про рідну мову та її місце серед інших мов світу, про культуру спілкування, мовленнєву етику, про духовну культуру, менталітет українського народу і т. ін.; тексти мають бути проблемного характеру, щоб учні вчилися мислити, аналізувати та аргументовано доводити свою точку зору;

2) функціональність (можливість спостерігати за функціонуванням мовних одиниць у тексті, які вивчаються на уроці);

3) наявність широкого діапазону української лексики для збагачення словникового запасу учнів;

4) виховна спрямованість – найкращі зразки текстів різних жанрів і стилів мовлення повинні виховувати у молодших школярів загальнолюдські цінності, формувати гуманістичний світогляд, національну свідомість, високу мораль, активну громадянську позицію;

5) доступність тексту для певного віку – як відомо, занадто складні тексти можуть викликати розчарування учнів, позбавити їх віри в успіх, а надто легкі тексти також небажані, оскільки відсутність моменту переборення труднощів негативно відображається на зацікавленості учнів, втрачає розвивальну функцію у самому процесі навчання мови.

З методичного погляду зазначені вимоги до текстів дають змогу зробити процес навчання рідної мови у початковій школі успішним.

Пропонуємо у 4 класі під час вивчення теми «Культура мовлення і спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях» використати текст «Культура спілкування по телефону» і виконати інноваційні комунікативні завдання.

Комунікативне дослідження-зіставлення

Прочитати текст. Проаналізувати, як правильно вести телефонну розмову. Зіставити культуру телефонного спілкування із власним мовленням по мобільному телефону.

Культура спілкування телефоном

У наші дні телефон – найбільш розповсюджений засіб зв'язку, що допомагає людям за короткий час вирішити тисячі справ у повсякденній роботі й приватному житті. Вміння говорити по телефону – це одна з ознак рівня культури людини. Телефонні розмови мають бути змістовними, небагатослівними. Культура спілкування по телефону вимагає правильно планувати свою розмову і вести її так, щоб отримати вичерпну інформацію, повідомити необхідні дані, передати вітання і знаки особистої уваги партнеру по розмові. Усе це треба вмістити в трихвилинну розмову.

Починаючи розмову по телефону, потрібно назвати своє прізвище чи ім'я, у деяких випадках і місце навчання.

Не слід телефонувати до знайомого рано-вранці, пізно ввечері, якщо відомо, що вся родина в цей час спить, вечеряє чи просто відпочиває.

Корисно запам'ятати, що далеко не про все можна говорити по телефону; ніякі секретні справи не повинні передаватися по телефону.

Прийнято, щоб розмову закінчував той, хто зателефонував, але іноді й інша сторона може чемно сказати, що через ту чи іншу причину поспішає завершити розмову.

Будьте дуже ввічливі, не вживайте нецензурних слів, не говоріть занадто багато, не затримуйте співрозмовника – час дуже дорогий.

Дослідження-відновлення

На основі прочитаного тексту і власних спостережень-узагальнень сформулювати правила спілкування по мобільному телефону, визначивши інші позиції, які не були названі у тексті.

1. *Не можна користуватись мобільним телефоном під час перегляду кінофільму, на концертах, під час навчальних занять. Краще ввімкнути вібродзвінок замість звукового сигналу.*

2. *Не можна класти телефон на стіл (наприклад, у класі), щоб не засвідчити неповаги до вчителя.*

3. *Не можна голосно розмовляти у транспорті, на вулиці.*

4. *Не можна гратися телефоном під час занять, демонструвати його функціональні можливості і т. п.*

На домашнє завдання можна запропонувати учням скласти діалог, або змоделювати типову ситуацію телефонної розмови, якщо а) телефонуєте ви; б) телефонують вам.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, зауважимо, що у новій програмі з української мови наголошується на розширенні можливостей стандартизованої мовної освіти: вивчення мови розглядається як здобуття лінгвістичних знань і набуття інтегрованих комунікативних умінь і навичок у їх взаємодії. Для успішного формування у молодших школярів соціокультурної компетентності учителю необхідно ефективно впроваджувати інтегровані уроки, традиційні та інноваційні форми і методи навчання, добирати цікавий дидактичний матеріал. Основним дидактичним матеріалом для реалізації соціокультурної змістової лінії є тексти. Тексти соціокультурної тематики передусім повинні презентувати мовний матеріал, що вивчається на уроці, містити інформацію про державу, її столицю, державну символіку, особливості національного мовленнєвого етикету тощо.

1. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462

2. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (1-4 класи). Українська мова. – К.: Освіта, 2011

3. Сафонова В. В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности: Дис. ... д-ра пед. наук / В. В. Сафонова. – М., 1992. – 528 с.

The author's vision of social and cultural contents'line at Ukrainian language lessons at providing general education establishments is given in the article, main ways of forming of the social and cultural pupils'competence are defined, text material of social and cultural subjects and tasks to work with the text material are represented.

Key words: *social and cultural contents'line, social and cultural competence, social and cultural skills, ethnographic, linguistic and ethnographic, social and linguistic competence.*